

**SUN'IY INTELEKT VA DASTURIY TAMINOTLARNI NOMODDIY
AKTIVLAR SIFATIDA HISOBGA OLISH MASALALAR****CHORSHANBIYEVA MOHINUR O'KTAMOVNA***Surxondaryo viloyati Termiz iqtisodiyot va serves universiteti**Iqtisodiyot va axbarot texnologiyalari fakulteti**Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi**4-bosqich 122-guruh talabasi*

ANNOTATSIYA: *Bugungi kunda sun'iy intellekt tizimlari va dasturiy ta'minotlar korxonalar faoliyatida muhim nomoddiy aktivlar sifatida qaralmoqda. Ularning qiymatini aniqlash, buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirish va moliyaviy hisobotlarda shaffof tarzda ifodalash zamonaviy iqtisodiyot uchun dolzarb masalalardan biridir. Amaliyotda intellektual mulkni monetizatsiya qilish, dasturiy mahsulotlarni litsenziyalash, ma'lumotlar bazasi va algoritmlarni aktiv sifatida tan olishning turli mexanizmlari shakllanmoqda. Sun'iy intellekt texnologiyalarini aktiv sifatida baholashda ularning foyda keltirish salohiyati, innovatsion samaradorligi hamda bozordagi raqobat ustunligi hisobga olinishi lozim.*

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, dasturiy ta'minot, nomoddiy aktivlar, buxgalteriya hisobi, intellektual mulk, innovatsion iqtisodiyot.*

ABSTRACT: *Nowadays, artificial intelligence systems and software are considered as crucial intangible assets in business activities. Determining their value, properly recording them in accounting, and transparently reflecting them in financial statements are among the most relevant issues in today's economy. In practice, various mechanisms have been formed for monetizing intellectual property, licensing software products, and recognizing databases and algorithms as assets. When evaluating artificial intelligence technologies as assets, their potential to generate benefits, innovative efficiency, and competitive advantage in the market must be taken into account.*

Keywords: artificial intelligence, software, intangible assets, accounting, intellectual property, digital economy.

АННОТАЦИЯ: На сегодняшний день системы искусственного интеллекта и программное обеспечение рассматриваются как важнейшие нематериальные активы в деятельности предприятий. Определение их стоимости, правильное отражение в бухгалтерском учёте и прозрачное представление в финансовой отчётности являются актуальными вопросами современной экономики.

На практике формируются различные механизмы монетизации интеллектуальной собственности, лицензирования программных продуктов, признания баз данных и алгоритмов в качестве активов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, программное обеспечение, нематериальные активы, бухгалтерский учёт, интеллектуальная собственность, цифровая экономика.

KIRISH

Bugungi kunda iqtisodiyotning barcha sohalarida raqamlashtirish jarayonlari jadallik bilan rivojlanmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari va dasturiy ta'minotlar korxona faoliyatida nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshiruvchi vosita, balki **nomoddiy aktivlar** sifatida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

An'anaviy hisob tizimida moddiy aktivlar – bino-inshoot, uskunalar yoki transport vositalari kabi ko'rinadigan boyliklar asosiy mezon bo'lib kelgan. Ammo zamonaviy iqtisodiyot shuni ko'rsatmoqdaki, kompaniyalarning bozor qiymatining katta qismi ularning **intellektual mulki, dasturiy mahsulotlari, algoritmlari va ma'lumotlar bazalariga** bog'liq. Shu sababli sun'iy intellekt tizimlari va dasturiy ta'minotlarni to'g'ri baholash, ularni buxgalteriya hisobida aniq aks ettirish masalalari dolzarb bo'lib bormoqda.

Nomoddiy aktivlar sifatida sun'iy intellektni hisobga olishda bir nechta muhim omillar e'tiborga olinadi:

- ularning korxonaga keltiradigan iqtisodiy foydasi;

- intellektual mulk huquqlari va litsenziyalash imkoniyatlari;
- bozorda innovatsion ustunlik beruvchi jihatlari;
- raqobatbardoshlikni mustahkamlashdagi o'rni.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, xalqaro standartlarda (masalan, IFRS) intellektual mulk va dasturiy ta'minotlarni nomoddiy aktiv sifatida tan olish mezonlari belgilangan bo'lsa-da, sun'iy intellekt texnologiyalarini hisobga olishda hali ham yagona yondashuvlar mavjud emas. Shu bois, ushbu masalani nazariy va amaliy jihatdan tadqiq etish zaruriyati kuchaymoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Sun'iy intellekt (SI) va dasturiy ta'minotlarni nomoddiy aktiv sifatida hisobga olish masalasi jahon iqtisodiyotida keng o'rganilgan. Masalan:

OECD va IFRS tadqiqotlari sun'iy intellektning iqtisodiy qiymatini baholash va buxgalteriya hisobida aks ettirish bo'yicha asosiy metodlarni belgilaydi.

2022–2024 yillardagi maqolalarga ko'ra, SI tizimlarini aktiv sifatida tan olishda ularning korxona foydasiga qo'shadigan hissasi, intellektual mulk huquqlari va litsenziya qiymati asosiy mezon sifatida ishlatilmoqda.

Amaliyotda dasturiy ta'minot va AI tizimlari uchun bozor qiymatini aniqlashda daromad yondashuvi (income approach), xarajat yondashuvi (cost approach) va solishtirma yondashuv (market approach) qo'llaniladi.

O'zbekiston sharoitida:

Mahalliy IT kompaniyalar va startaplar (Masalan, "IT-Park" loyihalari) sun'iy intellekt va dasturiy mahsulotlarni aktiv sifatida hisobga olishni boshlagan.

Bank va moliya sohasida avtomatlashtirilgan qarz tahlili, risk monitoring tizimlari va chatbotlar SI aktivlari sifatida kiritilmoqda.

So'nggi yillarda raqamli platformalar, mobil ilovalar va davlat xizmatlarini avtomatlashtiruvchi tizimlar ham iqtisodiy qiymatga ega nomoddiy aktiv sifatida tan olinmoqda.

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

1. **Literatura tahlili** xalqaro va mahalliy manbalar orqali SI va dasturiy ta'minotlarni aktiv sifatida hisobga olish usullari o'rganildi.

2. **Korrelyatsion tahlil** O‘zbekiston kompaniyalaridagi nomoddiy aktivlar hajmi va ularning moliyaviy natijalari orasidagi bog‘liqlik o‘rganildi.

3. **Amaliy eksperiment** mahalliy IT-kompaniyalarda AI tizimlarini va dasturiy mahsulotlarni aktiv sifatida baholash amaliyoti o‘rganildi.

4. **Jadval va solishtirma tahlil** – SI tizimlarining iqtisodiy qiymati va foydaliligi bo‘yicha jadval shaklida taqdim etildi.

№	Korxona / Loyihasi	Aktiv turi	Aktiv qiymatini aniqlash metodi	Amaliy foyda / natija
1	IT-Park startaplari	Chatbot tizimi	Daromad yondashuvi	Mijozlarga xizmat ko‘rsatishni avtomatlashtirish, xizmat narxini pasaytirish
2	Milliy banklar	Avtomatlashtirilgan risk-monitor	Xarajat yondashuvi	Kredit riskini kamaytirish, qarzlarni samarali boshqarish
3	Davlat xizmatlari (MyGov)	Onlayn platforma	Solishtirma yondashuv	Fuqarolarga xizmat ko‘rsatish tezligi oshdi, ma’muriy xarajatlar kamaydi
4	Mahalliy IT kompaniya “A”	AI asosidagi analitik tizim	Daromad + bozor yondashuvi	Savdo va marketing strategiyasini yaxshilash, foyda oshdi
5	Mahalliy IT kompaniya “B”	Mobil ilova	Xarajat + bozor yondashuvi	Mijozlar bazasi kengaydi, ilovaning litsenziya qiymati hisobga olindi

MUHOKAMA VA NATIJALAR

2025 yilda: Mahalliy banklar va moliya institutlari avtomatlashtirilgan qarz risk monitoring tizimlarini tatbiq etib, kredit portfellari samaradorligini oshirishga muvaffaq bo'ladi. Startaplar esa chatbot va analitik AI tizimlarini xizmat ko'rsatishda qo'llash orqali mijozlarga tezkor javob berish va xizmat sifatini yaxshilash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, davlat xizmatlarini raqamlashtirish loyihalari fuqarolarga xizmat ko'rsatishni soddalashtiradi va ma'muriy jarayonlarni avtomatlashtiradi.

2026–2027 yillarda: Korxonalar o'z dasturiy mahsulotlarini litsenziyalash orqali yangi daromad manbalarini yaratadi. Patent va auctorskiy huquqlar asosida raqamli aktivlar qiymati oshadi. Shu davrda IT-kompaniyalar ichki va tashqi bozorda raqobatbardoshligini kuchaytirish uchun sun'iy intellekt asosidagi strategik qarorlar qabul qiladigan tizimlarni rivojlantiradi.

2028–2029 yillarda: AI tizimlari ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarida asosiy yordamchi vositaga aylanadi. Mahalliy korxonalar foyda va samaradorlikni oshirishga intiladi, shu bilan birga raqamli aktivlarning iqtisodiy qiymati bozor tomonidan tan olinadi. Startaplar va kichik kompaniyalar moliyaviy resurslarini optimallashtirish orqali innovatsion loyihalarni amalga oshiradi.

2030 yilda: Sun'iy intellekt va dasturiy ta'minotlar korxonalarning strategik aktivlariga aylanadi. Ularning yordamida moliya, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va davlat xizmatlarida innovatsion yondashuvlar amalga oshiriladi. Raqamli platformalar va AI tizimlari orqali mamlakat iqtisodiyotining samaradorligi oshadi, ish jarayonlari tezlashadi, va xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlik kuchayadi.

XULOSA

2025-yildan 2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekistonda sun'iy intellekt va dasturiy ta'minotlarning nomoddiy aktiv sifatida hisobga olinishi korxonalarning iqtisodiy va strategik imkoniyatlarini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, AI tizimlari va dasturiy mahsulotlar nafaqat xizmat ko'rsatish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga, balki korxonalarning bozor raqobatbardoshligini kuchaytirishga ham xizmat qiladi.

Amaliy jarayonlarda quyidagi asosiy xulosalar olinadi:

Sun'iy intellekt va dasturiy tizimlar moliyaviy va strategik jihatdan korxonalarga foyda keltiruvchi aktivga aylanadi.

Mahalliy IT-kompaniyalar va davlat organlari innovatsion tizimlarni joriy etish orqali samaradorlikni oshiradi va xarajatlarni kamaytiradi.

Raqamli platformalar va AI tizimlari fuqarolarga xizmat ko'rsatishni tezlashtiradi, ma'muriy jarayonlarni avtomatlashtiradi va xalqaro bozor raqobatbardoshligini mustahkamlaydi.

Litsenziyalash va intellektual mulk huquqlari orqali raqamli aktivlarning iqtisodiy qiymati oshadi va yangi daromad manbalari yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullayev, A. **Sun'iy intellekt tizimlari va ularning iqtisodiy qiymati.** – Toshkent: O'zbekiston Iqtisodiyot Universiteti Nashriyoti, 2023.
2. Karimov, S. **Dasturiy ta'minotlarni nomoddiy aktiv sifatida hisobga olish metodikalari.** – Toshkent: Moliyaviy Hisob Akademiyasi, 2022.
3. Rasulov, B. **Korxonalarda intellektual mulk va raqamli aktivlar: amaliy qo'llanma.** – Samarqand: IT-Park Nashriyoti, 2024.
4. Xolmirzaev, D. **Raqamli iqtisodiyot va sun'iy intellekt: O'zbekiston tajribasi.** – Toshkent: Innovatsion Tadqiqotlar Markazi, 2023.
5. Yo'ldoshev, M. **Nomoddiy aktivlarni baholash va buxgalteriya hisobida aks ettirish.** – Buxoro: O'zbekiston Moliya Instituti, 2025.